

חלק 1 – סיכום שיעור / Lesson Summary

- **(יחידה 1)** חזרה על הנוסחה לפתרון קטע מקור בבגרות: **ציין → הצג → ביסוס (ציטוט) → קישור (חזרה על הציטוט במילים שלך)**. הפורמט הזה זהה לכל הקטעים עד סוף הסמסטר.
- **(יחידה 1)** **ביקורת בלתי פורמלית** – ביקורת המתבצעת על ידי אזרחים הפועלים באופן עצמאי או בקבוצות, במטרה לבקר את השלטון ולפקח עליו. באמצעות: כלי תקשורת, הפגנות, ארגונים מתנדבותיים (מלכ"רים).
- **(יחידה 1)** הסיבה להגבלת השלטון: לשלטון יש הרבה כוח – כסף (מיסים), כוחות ביטחון (משטרה, צבא, מוסד, שב"כ), מידע על אזרחים (הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה), יועצים ואנשי מקצוע. קיים חשש שינצל את הכוח לרעת האזרחים.
- **(יחידה 1)** ארבעה סוגי כוח של השלטון: **(א)** כסף – מיסים מאזרחים, קרקעות, משאבי טבע (גז); **(ב)** כוחות ביטחון – משטרה, צבא, מוסד, שב"כ; **(ג)** מידע – איסוף נתונים על אזרחים; **(ד)** יועצים ואנשי מקצוע – בתחומים שונים.
- **(יחידה 2)** הזכויות הטבעיות שמגיעות לכל אדם בדמוקרטיה: חיים וביטחון, פרטיות, חופש ביטוי, שוויון, חירות, קניין, חופש דת ומצפון, חופש תנועה, חופש מידע, חופש התאגדות, חופש עיסוק.
- **(יחידה 2)** **למה נותנים זכויות?** לפי התפיסה הדמוקרטית – לבן אדם יש תבונה, שכל, ויכולת לקבל החלטות אוטונומיות ולעשות בחירות בין טוב לרע. לכן מגיע לו זכויות.
- **(יחידה 2)** המדינה **חייבת** לתת זכויות – זו לא טובה אלא חובה. בנוסף, המדינה חייבת לדאוג שהזכויות לא יישארו רק על הנייר אלא **שממש ייושמו** בפועל.
- **(יחידה 2)** **התנגשות בין זכויות:** יש מקרים שבהם מותר לפגוע בזכויות – כשהזכות של אחד מתנגשת עם זכות או אינטרס של אחרים. דוגמאות: שירות צבאי חובה (פוגע בחירות אך נדרש לביטחון), כליאת עבריינים (פוגעת בחירות אך מגנה על הציבור), הגבלת הפגנות (חופש ביטוי מול סדר ציבורי).
- **(יחידה 2)** **האיזון בין זכויות:** החוכמה היא למצוא איזון – לא לפגוע יותר מדי בזכות אחת על חשבון אחרת. דוגמה: הפגנה מוגבלת בזמן ובמקום; שירות צבאי מוגבל לשנתיים-שלוש.
- **(יחידה 2)** **זכות לחיים וביטחון:** זכותו של אדם לחיים והגנה מפני כל פגיעה פיזית. שני מרכיבים: **(א)** שמירה על **שלמות הגוף** – אסור לא רק להרוג אלא גם לפצוע; **(ב)** **חובת המדינה** להגן – לא מספיק שהזכות קיימת, המדינה חייבת לדאוג באופן פעיל.
- **(יחידה 2)** **חירות:** זכות כללית מאוד – "האמא של כל הזכויות". כמעט לא מופיעה בציין בקטע מקור כי היא רחבה מדי ולא ספציפית. כשרואים פגיעה ספציפית (תנועה, ביטוי, דת) – עדיף לבחור בזכות הספציפית.
- **(יחידה 2)** **חופש ביטוי:** לא רק דיבור – ביטוי יכול לבוא לידי ביטוי גם ב**לבוש**, **צבע שיער**, **התנהגות**. דוגמה מבחינה (2011-2012): שוטר שצבע שערו לסגול – התשובה הייתה חופש ביטוי. חופש ביטוי הוא אחד משני "חורי הדמוקרטיה" (יחד עם שוויון).
- **(יחידה 2)** **חופש מידע:** "זכות הציבור לדעת". הגבלה אפשרית בשם: **(א)** פרטיות של אדם אחר; **(ב)** **ביטחון המדינה** – צנזורה צבאית. דוגמה: כתבים צבאיים (אלון בן דוד) עוברים צנזורה לפני שידור כדי לא לסכן חיי חיילים.
- **(יחידה 2)** **חופש התאגדות:** הזכות להקים ארגונים, מועדונים, קבוצות אינטרס. בדמוקרטיה – מובנת מאליה; במדינה לא דמוקרטית – השליט מפחד מהתנגדות ולכן מגביל התאגדות.
- **(יחידה 2)** **חופש דת ומצפון:** זכותו של כל אדם להאמין במה שהוא רוצה, וגם לא להאמין.

- **(יחידה 2) חופש תנועה:** הזכות לנוע בחופשיות. הגבלות אפשריות מטעמי ביטחון. דוגמה: כביש 10 (כביש הגבול מניצנה לאילת) סגור כל השנה בגלל פיגוע ונפתח רק בסוכות.
- **(יחידה 2) חופש עיסוק:** הזכות לעבוד בכל מקצוע – אך בכפוף לחוק. אי אפשר להשתמש בחופש עיסוק כדי להצדיק פעילות לא חוקית.
- **(יחידה 1) תרגול קטע מקור מבחינת בגרות 2024:** קטע עם שני סעיפים – סעיף א' דורש זיהוי זכות (חופש ביטוי), סעיף ב' דורש זיהוי עיקרון דמוקרטי (שלטון החוק).

חלק 2 – דף מושגים / Glossary

ביקורת בלתי פורמלית

- הגדרה: ביקורת המתבצעת על ידי אזרחים הפועלים באופן עצמאי או בקבוצות, במטרה לבקר את השלטון ולפקח עליו
- הסבר: שונה מביקורת פורמלית (מבקר המדינה, בתי משפט) – כאן האזרחים עצמם יוזמים את הביקורת
- דוגמה ישראלית: שימוש ברשתות חברתיות (פייסבוק, טוויטר) לגייס אזרחים להפגנות נגד השלטון; ארגונים מתנדבותיים (מלכ"רים)
- יחידה: 1

כוחות השלטון

- הגדרה: המשאבים והסמכויות שנמצאים בידי השלטון – כסף (מיסים, קרקעות, משאבי טבע), כוחות ביטחון (משטרה, צבא, מוסד, שב"כ), מידע על אזרחים, ויועצים מקצועיים
- הסבר: בגלל שלשלטון יש כוח רב, קיים חשש שינצל אותו לרעה – לפגוע בזכויות אזרחים, לבצע שחיתות, או לפעול בניגוד לטובת הציבור. לכן צריך ביקורת ופיקוח
- דוגמה ישראלית: מיסים שאזרחים משלמים (מס הכנסה, מס בריאות, ביטוח לאומי); גז טבעי שהתגלה במדינה שייך לכל האזרחים; חברי כנסת קובעים לעצמם את המשכורות
- יחידה: 1

זכות לחיים וביטחון

- הגדרה: זכותו של אדם לחיים ולהגנה מפני כל פגיעה פיזית או איום על שלמות גופו. חובת המדינה להגן על חיי כל בני האדם
- הסבר: שני מרכיבים – (1) "שלמות גופו" – לא רק איסור רצח אלא גם איסור פציעה; (2) חובת המדינה להגן באופן אקטיבי – לא מספיק שהזכות רשומה, צריך לממש אותה בפועל
- דוגמה ישראלית: המדינה מפעילה משטרה וצבא כדי להגן על חיי אזרחים
- יחידה: 2

חירות

- הגדרה: זכותו של אדם לשלוט בחייו, לכוון אותם כרצונו ולעשות בחירות. אין לשלול את חירותו אלא אם יש סיבה מוצדקת
- הסבר: זכות כללית מאוד – כמו "האמא של כל הזכויות". חופש תנועה, חופש ביטוי, חופש דת – כולם נגזרות של חירות. בגלל

שהיא כל כך כללית, כמעט לא מופיעה כתשובת "ציין" בקטע מקור בבגרות
- דוגמה ישראלית: כליאת אדם שעבר על החוק – פגיעה בחירותו שמותרת כי עבר על החוק
- יחידה: 2

חופש ביטוי

- הגדרה: זכותו של כל אדם להביע את דעתו, עמדותיו ורגשותיו בכל דרך
- הסבר: ביטוי לא רק בדיבור – גם בלבוש, בצבע שיער, בהתנהגות. חופש ביטוי הוא אחד משני "הורי הדמוקרטיה" (יחד עם שוויון).
בגלל חשיבותו, לא ממהרים להגביל אותו
- דוגמה ישראלית: קטע מבגרות 2011-2012: שוטר צבע שיערו לסגול – זו הפעלת חופש ביטוי; הפגנות מחאה חברתית – חופש
ביטוי שמוגבל בזמן ובמקום
- יחידה: 2

חופש מידע

- הגדרה: זכות הציבור לדעת – הזכות לקבל מידע על פעולות השלטון ועל ענייני ציבור
- הסבר: ניתן להגביל בשני מקרים עיקריים: (1) כאשר המידע פוגע בפרטיות של אדם; (2) כאשר המידע מסכן את ביטחון המדינה
(צנזורה צבאית)
- דוגמה ישראלית: צנזורה צבאית – כתב צבאי (כמו אלון בן דוד) חייב לקבל אישור מהצנזור לפני שידור, כדי שלא ייחשפו מיקומים
של חיילים; בלחמת לבנון השנייה (2006) שידור מיקום נפילת טיל גרם לתיקון כיוון ולפגיעה בחיילים
- יחידה: 2

חופש דת ומצפון

- הגדרה: זכותו של כל אדם להאמין במה שהוא רוצה, או לבחור שלא להאמין כלל
- הסבר: כולל גם את חופש המצפון – הזכות לפעול לפי מצפונך. במדינות מסוימות ניתן לקבל פטור מגיוס בשם התנגדות
מצפונית (פציפיזם); בישראל זה כמעט בלתי אפשרי
- דוגמה ישראלית: בישראל, טענה של פציפיזם לא מקובלת כעילה לפטור משירות צבאי
- יחידה: 2

חופש תנועה

- הגדרה: זכותו של כל אדם לנוע בחופשיות בתוך המדינה ומחוצה לה
- הסבר: ניתן להגביל מטעמי ביטחון – סגירת אזורים, חסימת כבישים. פגיעה בחופש תנועה צריכה להיות מוצדקת
- דוגמה ישראלית: כביש 10 (ניצנה-אילת) סגור כל השנה מטעמי ביטחון בעקבות פיגוע, נפתח רק בסוכות עם הבטחה צבאית;
תושבי מטולה וקריית שמונה לא יכלו לחזור לבתיהם אחרי 7 באוקטובר
- יחידה: 2

חופש התאגדות

- הגדרה: הזכות להתארגן בקבוצות, להקים ארגונים, מועדונים, ועמותות לקידום אינטרסים משותפים
- הסבר: בדמוקרטיה – זכות מובנת מאליה. במדינה לא דמוקרטית – השליט מפחד מהתנגדות אזרחית ולכן מגביל את

ההתאגדות

- דוגמה ישראלית: מועדון רוכבי אופנועים שגם פועל פוליטית להורדת מחירי ביטוח וקסדות; ארגונים שפועלים למען זכויות קבוצות שונות
- יחידה: 2

חופש עיסוק

- הגדרה: הזכות של כל אדם לעסוק בכל עבודה או מקצוע שירצה
- הסבר: מוגבל על ידי חוק – אי אפשר לטעון חופש עיסוק כדי לעסוק בפעילות לא חוקית
- דוגמה ישראלית: אי אפשר לפתוח עסק למכירת נשק בלי רישיון ולטעון "חופש עיסוק"
- יחידה: 2

קניין

- הגדרה: זכותו של אדם על רכושו – בית, חפצים, וגם קניין רוחני (שירים, המצאות, פטנטים, זכויות יוצרים)
- הסבר: קניין כולל שני סוגים: (1) קניין פיזי – בית, רכב, חפצים; (2) קניין רוחני – יצירות, המצאות, זכויות יוצרים
- דוגמה ישראלית: אם המצאת שיר או אפליקציה – יש לך זכויות יוצרים עליהם
- יחידה: 2

התנגשות בין זכויות

- הגדרה: מצב שבו מימוש זכות אחת גורם לפגיעה בזכות אחרת, ונדרש למצוא איזון ביניהן
- הסבר: כל אדם חי בתוך חברה ולכן לא יכול לממש את זכויותיו באופן מוחלט. הפתרון – איזון: לתת לכל זכות מרחב אך להגביל כשנפגעת זכות אחרת
- דוגמה ישראלית: הפגנה (חופש ביטוי) מוגבלת בזמן ובמקום כדי לא לפגוע בתנועה ובסדר הציבורי; שירות צבאי (ביטחון) פוגע בחירות אך מוגבל בזמן (2-3 שנים)
- יחידה: 2

פרטיות

- הגדרה: זכותו של אדם לשמור על חייו הפרטיים, מידע אישי, ומרחב אינטימי
- הסבר: הפרטיות הולכת ונשחקת עם הטכנולוגיה – מצלמות רחוב, טלפונים חכמים, אינטרנט. ערים רבות בעולם (כמו לונדון) מרושתות במצלמות. מצד אחד – עוזר לביטחון (מעקב אחרי עבריינים); מצד שני – פוגע בפרטיות
- דוגמה ישראלית: מצלמות רחוב בתל אביב ובכבישים (איילון); מצלמות משטרה ומצלמות רמזור
- יחידה: 2

נוסחת פתרון קטע מקור – הפורמט הקבוע

1. **ציין** – לכתוב את שם הזכות/העיקרון (למשל: "ביקורת בלתי פורמלית")
2. **הצג** – להסביר מה זה אומר באופן כללי (מתוך החוברת/חומר הלימוד, לא מהקטע)
3. **ביסוס** = ציטוט – להביא ציטוט מתוך הקטע בגרשיים
4. **קישור** – לחזור על הציטוט במילים שלך ולהסביר למה הוא מוכיח את הציין

על מה נופלים תלמידים?

- ⚠ **לא על הציין** (זיהוי הזכות/העיקרון) – זה בדרך כלל קל
- ⚠ **על הנוסחה** – תלמידים לא מקפידים לעשות הצג, ביסוס וקישור כמו שצריך
- ⚠ חובה לעבוד לפי הפורמט גם אם התשובה נראית ברורה – הבוחן מוריד נקודות על חוסר מבנה

טיפים לכתיבת התשובה

- ⚠ לרשום כל שלב (ציין, הצג, ביסוס, קישור) **בשורה נפרדת** – אחד מתחת לשני
- ⚠ להשאיר **שורה-שתיים רווח** בין החלקים – גם בשביל נקיון וגם כדי שתוכלו להוסיף משהו בסוף המבחן
- ⚠ בקטעים קצרים – אפשר לצטט כמעט את **כל הקטע** כי הכול רלוונטי
- ⚠ רוב הנקודות הולכות על **הביסוס והקישור** – כי זה מוכיח שהתלמיד הבין את הקטע

חשוב לזכור – ביקורת בבגרות

- ⚠ כאשר שואלים "איזו ביקורת באה לידי ביטוי" – התשובה יכולה להיות **רק** פורמלית או בלתי פורמלית
- ⚠ חשוב מאוד **לקטלג עיקרון** – כשמבקשים ציין הצג, לדעת לזהות את העיקרון/זכות הנכונים

חירות – זהירות!

- ⚠ **חירות כמעט לא מופיעה כתשובת ציין** בקטע מקור – כי היא כללית מדי
- ⚠ כשרואים פגיעה ספציפית (תנועה, ביטוי, דת) – תמיד לבחור בזכות ה**ספציפית** ולא בחירות

חופש ביטוי – לזכור!

- ⚠ ביטוי לא רק בדיבור – **גם בלבוש, צבע שיער, התנהגות**

⚠ תרשמו בחוברת: "ביטוי יכול לבוא לידי ביטוי גם בלבוש וגם בהתנהגות"

⚠ חופש ביטוי ושוויון = **שני הורי הדמוקרטיה** – לכן לא ממהרים להגביל חופש ביטוי

חופש מידע – מגבלות

⚠ מותר להגביל כאשר: (1) פוגע בפרטיות; (2) מסכן ביטחון המדינה

⚠ דוגמה קריטית: בלחמת לבנון השנייה – שידור מיקום נפילת טיל גרם למוות של חיילים

ניהול זמן בבחינה

⚠ המבחן הוא **גם על זמן** – לא להשקיע יותר מדי בקטע אחד

⚠ לעבוד "כמו מכוונות": ציין-בום, הצג-בום, ולעבור לסעיף הבא

⚠ לא למהר, אבל גם לא להתעכב – צריך זמן לבדוק בסוף

עבודה עם קטעים מבחינות אמיתיות

⚠ בשנים האחרונות הקטעים הרבה **יותר פשוטים** מבעבר – הציינים קלים לזיהוי

⚠ הבחינות נותנות קטעים שקשורים לאירועים אמיתיים שקרו במדינה (מלחמה, מחאות)

⚠ התלמידים נופלים לא על הזיהוי אלא על **המבנה והנוסחה**